

דבר המערכת

בסמטה ברלינאית היוצאת מתוך הרחוב הראשי עמוס בתי הקפה והבוטיקים Rosenthaler Strasse לתוך מתחם החצרות הפנימיים של ה-Hackesche Höfe, נמצא "מרכז ההנצחה לגיבורים השקטים"¹. בסמוך לו פעל בית החרושת למברשות ומטאטאים של אוטו וידט, שהעסיק עיוורים וחרשים יהודים רבים.² בתקופת הרייך השלישי הגן עליהם וידט מפני השלטונות, ובהמשך הצליח להצילם תוך הסתרתם בבית החרושת עצמו או מציאת מקומות מסתור אחרים בעיר. בנוסף למוזיאון המוקדש לסיפורו הייחודי של וידט, במרכז ההנצחה לגיבורים השקטים מתועדת אותה קבוצת מיעוט של אזרחים גרמנים שבימי הרדיפה הנאצית הושיטו יד להצלת יהודים.

מרכז זה הוקם בין השאר כדי לנסות ולהציג פן אחר, צנוע אמנם, לתפיסה הגורפת לגבי מיעוט פעולות ההצלה של נרדפים בגרמניה הנאצית על-ידי אזרחים, לצדן של מיעוט פעולות התנגדות למשטר. שתי פעולות התנגדות ידועות, אחת במסגרת צבאית בעיקרה והשנייה אזרחית, הועלו על נס בעיקר במערב גרמניה ועברו לאורך שנים תהליך אידאליזציה, כפי שניתן לראות במספר הגרסאות הקולנועיות הרב שנעשה על פיהן. האחת היא סיפור ניסיון ההתנקשות בהיטלר ביולי 1944, הידוע גם כ"מבצע ואלקירי"³. והשנייה היא סיפורה של קבוצת ההתנגדות "הורד הלבן" שפעלה במינכן.⁴ הדגש העולה, אם כן, מעצם קיומו של מרכז ההנצחה זה לגיבורים השקטים, הוא כי גם בתקופת טרור טוטליטרי ניתן לבצע פעולות הצלה, המהוות בפני עצמן גם פעולות התנגדות. המונחחים במרכז הם אזרחים גרמנים מכל קצוות החברה שפעלו באופן פרטי או כחלק מרשת להצלת יהודים, מהם אלו שהחביאו בביתם נרדפים, אחרים שעזרו ביצירת סרטיפיקטים מזויפים, ומי שתמכו במסירת אוכל ובגד למסתתרים. חלקם הצליחו במעשיהם, במיוחד אלו שהיו

¹ [/http://www.gedenkstaette-stille-helden.de](http://www.gedenkstaette-stille-helden.de)

² [/http://www.museum-blindenwerkstatt.de/de/mbow](http://www.museum-blindenwerkstatt.de/de/mbow)

³ עוד על האידאליזציה של "מבצע ואלקירי" ראו מאמר בסליל 2014:

<http://slil.huji.ac.il/~slil/uploads/sheets/05-Valkyrie.pdf>

⁴ עוד על "הורד הלבן" כסמל התנגדות בגרמניה, ראו מאמר בסליל 2009:

http://www.hum.huji.ac.il/upload/_FILE_1246289492.pdf

שייכים לרשת ההצלה האזרחית בברלין שבזכותה יהודים רבים מצאו מקום מסתור בעיר או שהצליחו לברוח מגרמניה, אך חלק מהמצילים איבדו את חייהם בשל ניסיונות אלו.

באותה סמטה בה נמצא מרכז ההנצחה הקטן, ניצב גם "מרכז אנה פרנק"⁵ מוזיאון ומרכז חינוכי בנושא השואה. כמו כן, נמצאת שם גלריית neurotitan, שהחודש, מרץ 2015, יציגו בה עשרה אמנים ישראלים צעירים בתערוכה הנקראת Baggage, על המשא שהביאו עימם מישראל לגרמניה.⁶ כך מכיל מרחב ברלינאי צר זה את סיפוריהם של הקורבנות, הפושעים, העומדים מנגד, המצילים ובני הדורות הבאים, כמנהרת זמן גרמנית בין העבר להווה. בלב הסמטה עומד בית הקולנוע Central Kino, כמסמל את אחד הכלים המרכזיים במאה ה-20 לעיצוב תודעת העבר.

מחקר הדוקטורט של קובי קבלק עסק בפעולות הצלה בגרמניה בתקופת הרייך השלישי בקונטקסט של שיח הזיכרון הגרמני ביחס לעבר הנאצי.⁷ בגיליון זה עוסק מאמרו בשני סרטים, על *החוף הירוק של השפּרה*, חלק 1 (פריץ אומגלטר, מערב גרמניה, 1960) ו- *כוכבים* (קונרד וולף, מזרח גרמניה, 1959), המציגים ניסיונות הצלה גרמניים כושלים של יהודים על-ידי חיילי ורמאכט. ניתוחו של קבלק חושף את המרכיבים האפולוגטיים המופיעים בשני הסרטים, המשמשים לעיצוב הביקורת על אדישות החברה הגרמנית כלפי היהודים בתקופה הנאצית. אך הלקחים העולים משתי היצירות מתאימים עצמם באופן מורכב לשיח הזיכרון הביקורתי הספציפי של כל אחת מהחברות הגרמניות בה נוצרו. במנעד שבין גבורה לקונפורמיזם בתקופת הרייך השלישי, עוסקים בין השאר גם הסרטים העומדים לדיון במרכז מאמרה של נעמה שפי. שפי בוחנת את התהליך המורכב של התקבלות התרבות הגרמנית הפרה והפוסט-מלחמתית בקרב החברה הישראלית, תוך התמקדות בשיח הציבורי סביב שלושה סרטים גרמניים מרכזיים: *יעקב השקרן* (פרנק באייר, מזרח גרמניה, 1975), *תוף הפח* (פולקר שלנדורף, מערב גרמניה, 1979), ו-*מפיסטו* (אישטון סאבו, מערב גרמניה, 1981). עבור הקהל הישראלי, אפשרות קבלתם של טקסטים גרמניים העוסקים בעבר הנאצי אינו רק מעורר התמודדות קשה עם שאלות הנוגעות בזיכרון השואה והיחסים עם שתי הגרמניות, אלא גם מוביל לדיון רפלקסיבי העוסק במוסר ולקיחת אחריות בקרב החברה הישראלית עצמה, בעיקר סביב התקרנופותן של דמויות ציבוריות למול ההתרחשויות הפוליטיות הקשות של אותה תקופה.

⁵ /http://www.annefrank.de

⁶ /http://haus-schwarzenberg.org

⁷ K. Kabalek, "The Rescue of Jews and the Memory of Nazism in Germany, from the Third Reich to the Present," a dissertation presented to the Graduate Faculty of the University of Virginia for the degree of Doctor of Philosophy, June 2013

עיסוק חמקמק במיניות ומגדר בקולנוע של הרייך השלישי עולה לדיון במאמרה של ואלרי וינשטיין, המתמקד בסרט *קאפריצ'ו* (קארל ריטר, גרמניה, 1938). וינשטיין בוחנת את הסרט בקונטקסט של האינדוקטרינציה המגדרית בחברה הנאצית, ומציגה אותו כטקסט המכוון על פניו לזוגיות הטרוסקסואלית, אך משאיר חרכים לקריאה חתרנית המאירה אפשרויות הומוסקסואליות ומשחקי מגדר עדינים. הבמאי, ריטר, היה ידוע בחברותו הוותיקה במפלגה הנאצית ובסרטי הפרופגנדה שיצר, אך יתכן וניתן היה לראות ביצירה זו מעשה חתרני של גבורה בקרב חברה טוטליטרית. מתוך קריאה גנאולוגית של סרטי "גלדיאטורים" אמריקאים, טוענת דור יעקבי כי הפרוטגוניסטים של הסרטים מייצגים ומעצבים בו זמנית את מושג ה"גיבור האמריקאי". יעקבי דנה בסרטים השונים, *מספרטוקוס* (סטנלי קיובריק, 1960) דרך *גלדיאטור* (רידלי סקוט, 2001) ועד *משחקי הרעב* (גארי רוס, 2012), ומראה כיצד הגלדיאטורים האמריקאים מוצאים עצמם נאבקים על שימור ערכים ליברליים בתוך עולם טוטליטרי שמנהיגו מנצלים את חוקיות חברת הראווה כדי לבסס את שליטתם. אך דווקא סרטים אלו חותרים תחת עצמם, בעצם היותם מרכיב משמעותי בשימון המערכת האמריקאית הקפיטליסטית, הממליכה "גיבורים" חדשות לבקרים למטרות מסחריות.

לסיום, הרצנזיה של יעל בן צבי-מורד העוסקת בשאלות של אתיקה ומוסר בקולנוע הישראלי כפי שהן עולות לדיון בכתב העת *מכאן* (גיליון י"ג, 2013). השיח הסוער אודות אחריותם של יוצרי הקולנוע כלפי החברה הישראלית ועוולותיה, מצטרף לשאלות הנוגעות בחוקרי הקולנוע עצמם. מה מידת מחויבותם של חוקרי הקולנוע לדון בכתבתם בשאלות של אתיקה ומוסר בחברה, והאם כתיבה מחקרית שאינה בעלת אמירה פוליטית-חברתית מהווה בריחה מאחריות?

מערכת סליל

עורכים: הילה לביא, שלום באר.

עורכים מייסדים: עופר אשכנזי, חגי ברנע